

A gyógyszerész álma, avagy a magyarországi Wander-gyár és az Ovomaltine története

Ugye mindenki tudja, hogy a 100. évét ünneplő Egis jogelődjéről lesz szó?

Találóak Schulek Elemér professzor megállapításai: „Minden nagyipari tevékenység kezdetét a kézműipari, helyesebben a kisipari tevékenységben kell keresni – vaskohó és hámor például az acélgyártás elődje, varrónők a textiliparé, stb. ... Gyógyszervegyészeti iparunk csírát a gyógyszerek elkészítésével foglalkozó kisipari tevékenységet folytató gyógyszertárakban kereshetjük.”

„A gyógyszerész álma”: gyógyszer gyártani, gyógyszergyártóvá lenni. A gondolat a 19. század második felére vezethető vissza, a világ legnagyobb gyógyszergyárai (Merck 1827, Schering 1871, Ely Lily, Roche stb.) keletkezésében is fellelhető ez a mozzanat. Kémia és orvostudomány egymásra talált – a gyógyszerész segítségével, állapítja meg az ipartörténet. Magyar példával Wagner Dávid szolgál, ő az 1840-es években a Nádor gyógyszertárban létesített laboratóriumában készített gyógyszereket, majd részvénytársaságot alapított „vegyipari anyagok gyártására” (az „anyagok” gyógyszerek alapanyagait jelentette). Ez a „Pesti Technikai Vegyészeti Gyár Rt.”, az első magyar gyógyszergyár, már 1847-ben működni kezdett (sajnálatos módon végül nem tudott igazán kibontakozni). 1884-ben Kochmeister Frigyes „droguista” Óbudán galenusi laboratóriumot és gyógyszervegyészeti gyárat létesített. 1875-ben 28, 1887-ben 52 gyógyszergyártó laboratórium működött a fővárosban (javarészt importált gyógyszereket adtak el, maguk galenusi készítményeket gyártottak). Richter Gedeon az ő Úllői úti Sas patikájának laboratóriumában 1901-ben rakta le az ipari gyógyszertermelés magyarországi alapjait.

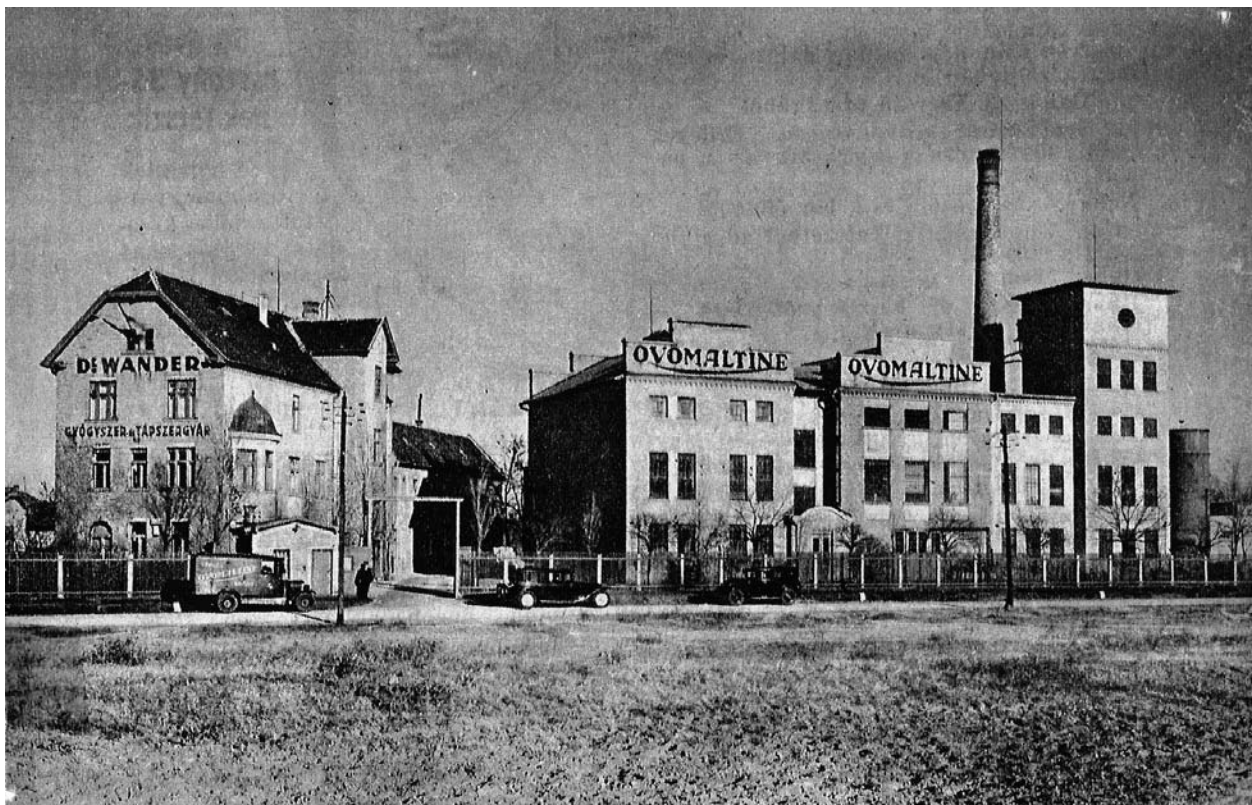
A Wander AG-t dr. Georg Wander alapította 1865-ben Bernben, sikeres, szinte legendás terméke a század elején a cégalapító/tulajdonos felfedezése, az „Ovomaltine” nevű készítmény

volt. Onnantól kezdve a termék és a gyár neve összeforrt. A termelés és eladás 1904-től évről évre növekedett. Az Ovomaltine üzleti sikerén felbuzdulva a Wander cég 1910-ben Angliában (Wander Ltd, 45 Cowcross Street, London), majd a következő évben Németországban (Dr. A. Wander GmbH in Osthofen, Rheinhessen) leányvállalatot alapított.

Csupán Ausztria–Magyarországra irányuló évi egymillió koronás exportja tekintélyes összeget tett ki, a helyi gyártással ez növelhetőnek látszott, sőt a Balkán felé történő terjeszkedést is elősegítette volna. Wanderék ezért kezdtek el egy magyarországi üzem beindításán gondolkodni.

Az 1881. október 7-én Lugoson született Balla Sándor is gyógyszergyártásról ábrándozott. Budapesti gyógyszerészi tanulmányai után külföldön képezte tovább magát. Hazatérése után Hódmezővásárhelyen működött a Hunnia gyógyszertárt. Gyógyszergyártással kapcsolatos elképzelései megvalósítására eleinte nem volt lehetősége. Álmát azonban nem adta fel. Budapesten az Erzsébet krt. 56 alatt „Balla Sándor vegyi- gyógyszerészi laboratóriumot” létesített, *Therapeutikus közlemények* címmel havonta megjelenő újságot adott ki. Tervét végül úttörő módon valósította meg, amikor tudomására jutott, hogy a svájci Wander cég kelet felé történő terjeszkedése során megcélozta az ígéretes osztrák–magyar piacot, és helyi gyártási törekvései vannak. Balla kapcsolatot keresett a Wander céggel, és kidolgozta egy budapesti leányvállalat koncepcióját. A svájci féllel történt egyeztetés után nyélbe ütötték az üzletet, és 1912 őszén megalakították az új részvénytársaságot. Természetesen nem gyógyszer-, hanem tápszergyártásról volt szó, de nyitva hagyták tevékenységük gyógyszergyártás irányába történő bővítésének a lehetőségét.

A részvénytársaság alapszabályának kidolgozásakor Balla a magyar vállalat számára szel-

lemi szabadságot, valamint kedvező exportlehetőségeket alakított ki. Mint az alapszabály egy későbbi kiadásában megerősíti: „A társaság üzletköre az Ovomaltine-t és a berni Dr. Wander által a budapesti társaságnak átadandó egyéb cikkekkel illetőleg Magyarországra, az Osztrák Császárságra, Romániára, Bulgáriára, Szerbiára, az európai és ázsiai Törökországra s Montenegróra terjed ki. Egyéb cikkekre és vállalatokra vonatkozólag üzletköre az egész világforgalomra kiterjed.”

A berni, londoni és német Wander cégek forgalmát alapul véve a koncepció kidolgozója a remélt bevételt 4-5 év múlva 500-600 ezer koronára becsülte. (A berni gyár 11 éves működés után 1 470 millió koronás, a londoni 3 év után 460 ezer koronás, a német 380 ezer koronás bevételt hozott ebben az időben.)

Az Ovomaltine terméktörténete a 19. században elterjedt „alultápláltság” gyógyítására vezethető vissza. E gyógyításra alkalmas roboráló készítmények egy részének alapanyaga a maláta, a gabonafélék (búza, árpa, rozs) csírázása során képződő, jelentős tonizáns hatású anyag. Georg Wander vegyész-mérnök egy ilyen anyag előállításának technológiáját dolgozta ki, s erre alapozva hozta létre berni üzemét. Az alapító halála után fia, Albert Wander, apjának

munkásságát folytatva, tökélyre fejlesztette az Ovomaltine gyártását, és a készítményt 1904-ben vezette be a piacra. A maláta a Wander-készítményben porított állapotban található (e porítás technikájának tökéletesítője volt Albert Wander), emellett tojást, tejet és kakaóport tartalmaz. (Az „Ovomaltine” név a tojás és a maláta összetevőre utal.) Albert Wander gondolata volt az is, hogy a malátakivonathoz adjanak egyéb, magas tápértékű összetevőket. „Már piacra kerülése pillanatában úgy készült, hogy tartalmazza mindazokat a nélkülözhetetlen életanyagokat, melyeket a tudomány ma vitaminnak nevez” – szól egy későbbi tudományos beszámoló.

Az Ovomaltine port langyos tejbe kellett tölteni, a folyadékot nem volt szabad előzetesen felforrósítani. A termék sikeresnek, majd hogyan telitalálatnak bizonyult. Kitűnő reklámkampánnyal vezették be, hamarosan egyre nagyobb mennyiségben árusították. Karrierje során több mint 100 országba exportálták.

A magyar részvénytársaság alaptőkéje 310 000 korona volt, melyet hamarosan félmillió koronára emeltek. A társaság többségi tulajdona (a részvények 51%-a) a berni céget is tulajdonló és a magyar leányvállalatban elnök Albert Wanderé volt (az igazgatótanácsban is a

részvények arányában kaptak képviselmet a svájciak, három taggal, a két magyarral szemben. A svájci fél kikötötte, hogy a mindenkori igazgatótanácsi értekezletekre időben érkezék német nyelven meghívó Bernbe!). A magyar Wander-részvények további 40%-ával Balla Sándor rendelkezett, aki a részvénytársaság elnöke lett (később emellett vezérigazgatói címet is kapott).

Gondot okoz az alapítás évszáma: 1912 vagy 1913? A rendelkezésre álló dokumentumok segítenek rendet tenni az ügyben. A részvénytársaság első, alakuló közgyűlését 1912. szeptember 8-án tartották, a cégjegyzékbe 1913. február 19-i dátummal jegyezték be az új rt-t. A 30 éves évfordulót 1942-ben ülték meg ünnepélyes keretek között Bernben. A Wander Rt. azonban „önmagát” a későbbiekben 1913-as keletkezésűnek tekintette, később ennek megfelelően emlékeztek meg a cég évfordulójáról.

1913-ban kezdődtek és néhány hónap alatt befejeződtek az üzem építkezési munkálatai, a termelés azonban csak az 1914-es év legelső hónapjaiban indult meg. Indulásakor ötven munkást és tizenkét alkalmazottat foglalkoztatott. A gyártelep a Keresztúri úti épületsor 2. és 3. sz. épületében (máig is állnak) működött, négy munkateremből, gépházból és kazánházból állt. Munkatársi beszámolók, emlékezések szólnak a folyamatról, ahol a malátakeverék bepárlása, szárítása – tehát az Ovomaltine készítése – folyt. Az őrölt malátát vízben megáztatták, digerálták, kipréselték és vákuumban lepárolták, majd szárítódobokon megszáritották. (Így más gyógyszerek, pl. kinin, jód, vas vívőanyaga lehetett.) A „főzőházban” hatalmas üstökben keverték, tejport, tojást és kakaóport adtak a masszához (a tejport Berettyóújfaluból szállították Budapestre, ahol előzetesen igen szigorú minőségi kontrollnak vetették alá. Gondolom, fertőzöttségét vizsgálták). A csomagoló részleg jóval később az Egis jelenlegi telephelyének orvosi rendelője és öltözője területén kapott helyet.

A Wander gyár igazgatósága a cég indulásakor Budapest IV. kerület, Múzeum körút 35. alatt székel. (1925-ben költözött ki a belvárosból Kőbányára.)

A berni anyacégtől az induló magyar Wander jelentős segítséget kapott: gyártási technológiákat, tapasztalatokat vehetett át. És természetesen a fő terméket: a magyar készítmény is

„Ovomaltine” néven futott. Viszonzásul – fizetni kellett érte: „A gyártási eljárás és a védjegyek kiszolgáltatásáért engedélyilletéket igényelünk – jelezte Wander Bern – éspedig 4 fillért minden 250 g-os és 8 fillért minden 500 g-os szelence után... Ezen engedélyilleték az előállítási költségekbe már be van számítva.” (Később a magyar fél 3, illetve 6 fillérre alkudta le az árat.) Ez bizony nem volt szép gesztus. Nagyvonalúnak viszonyult azonban az „anyaház” az export ügyében. Láttuk, hogy már az rt. alapításának alapkoncepciójába belefoglalták: „A berni anyagyár által előállított és bevezetett cikkeket Ausztria–Magyarország, a Balkán államai és Oroszország részére kívánja a budapesti gyár által ellátni, sőt piacát szerződésileg a budapesti gyárnak adja át.” Balla Sándor élt is vele.

A korabeli magyar sajtó híreiből kitűnik, hogy a kitűnő reklámkampánnyal bevezetett termék hazánkban is hamar népszerű lett. A „Wander” és az „Ovomaltine” név együttesen vált fogalommal. Az Egis Rt. Vállalattörténeti Gyűjteményében lévő korabeli Budapest-térkép „Ovomaltine gyár” néven tünteti fel a gyártelepet.

Az 1915-ös részvénytársasági közgyűlés (a továbbiakban: Közgyűlés) beszámol róla, hogy a tárgyévben az üzemben (még) kizárólag Ovomaltine-t termeltek. A magyar Wander Rt. működésének első évtizedében még nem foglalkozott gyógyszerek gyártásával. Balla Sándor érdeme a gyógyszerkutatás és természetesen a gyártás és értékesítés kifejlesztése – ebben a svájci anyavállalat szabad kezét adott a magyar rt-nek! Ballának nagyra törő álmait – mint látni fogjuk – sikerült nagyszerűen megvalósítania. A „magyar Wander” egy évtizeden belül „kinőtte” a tápszergyár nevet és fogalmat, és kitűnő gyógyszergyárrá fejlődött. Az első világháború nem tett jót a fiatal gyár fejlődésének. „A háború furiája a Vállalat tevékenységét már működésének első hónapjában megbénította” – szól az 1915-ös Közgyűlés jegyzőkönyve. A zárszámadás beszámol róla, hogy nem volt a tervezettnek megfelelő a forgalom, és elmaradt a várt haszon. Elbocsátások, bizonytalanság jellemzték a helyzetet, a szerbiai képviselmet leírták. Egy jegyzőkönyvi mondatból kiderül, hogy sokszor még a dolgozók fizetésének kiadása is nehézségekbe ütközött.

1916-ban és 1917-ben a jelentős veszteségek (221 195, illetve 157 260 korona) mellett lassan

javulnak az eladások, és tiszta nyereséggént 85 391 koronát könyvelnek el.

A cég irányításában meghatározó szerepe volt az igazgatótanácsnak és a részvényesek közgyűlésének. Az 1918-as közgyűlésig (majd később 1946-ig!) Albert Wander mindenkor eljött elnökölni a részvényesek találkozójára, ekkor azonban – egyetlen alkalommal 30 év során! – utazási nehézségekre hivatkozva távol maradt. A vállalat irányítása azonban kétségtelenül egyetlen jelentős egyéniség, Balla Sándor kezében volt.

A tiszta nyereség 1918-ban 59 284, 1919-ben pedig 70 614 korona. Az 1918/19-es időszakot „gazdasági összeomlás”-ként jellemző 1920-as Közgyűlési jelentés már 86 515 korona tiszta nyereséget mutat be, jöllehet az előző év november–decemberében még az üzemeltetéséhez szükséges szén is alig tudta beszerezni a vállalat!

És elkövetkeznek a növekedés évei. 1921-ben a tiszta nyereség 84 924 korona, „az üzem és az üzletkör kibővítése érdekében” az alaptőkét a Közgyűlés 1-ről 5 millió koronára emeli. Az 1920-as években nagyszerű szakasz következik a vállalat életében. Kitűnő „orvosi marketing” munkával széles körben adták el az Ovomaltine-t, a tápszer keresett és népszerű terméké vált. A Budapesten 1926. május–augusztus között tartó Embervédelmi Kiállításon a Wander, „az ipari méretű tápszergyártás hazai megteremtője” önálló pavilonnal vett részt. Az „energijait” sportolók körében éppúgy népszerű volt, mint a polgári háztartásokban. Egy későbbi reklámban szerepel, hogy „Petschauer Attila az olimpiászon csak Ovomaltine-nal táplálkozott, mert egyedül ez képesítette fokozott teljesítményekre”.

Karinthy Frigyes találmánya volt az „óvomaltin” elnevezés a „gondoskodó” Wander-termékre. Nagy humoristánkat megreptették Kőbánya fölött, és a pilóta hívta fel figyelmét a gyár homlokzatán díszelgő terméknev feliratra: „OVOMALTINE”. (A *Nyugat* 1932. januári ma-

tinéján Karinthy elmesélte, hogy a repülésről szóló beszámolójának megjelenése után másnap egy láda Ovomaltine konzervet kapott ajándékba a Wander vezetőségétől a reklám fejében...)

Az Ovomaltine mellett a „csecsemők táplálásában korszakos jelentőségű” Hordenzym és még számos tápszer szerepel a gyár termékpalettáján. A termékskála szélesedését jelzi, hogy az élelmiszer- és gyógyszeripari termékek mellett megjelentek kozmetikai és tisztítószerek is.

A gyógyszerész Balla Sándor álma a tápszergyártás mellett eredendően a gyógyszergyártás és -forgalmazás volt. Nem fedkezett meg róla, és sokat tett megvalósítása érdekében. Az álma 1920 után megvalósulóban, 1924-ben pedig már teljesülően volt. 1921-ben közgyűlési, illetve igazgatótanácsi határozat szól az ágazatbővítésről (üzembővítésről):

- galenikus készítmények előállítása a gyógyszerári fogasztás közvetlen ellátásának céljaira
- organikus készítmények előállítása
- a bécsi Zum Heiligen Geist Apotheke készítményeinek magyarországi forgalomba hozatala – későbbi időpontban magyarországi gyártása.

Ebben az évben kibővítik a budapesti vállalat bécsi telepét. Az eddigi eladási irodából gyári szervezetté fejlesztik, a gyártást a bécsi Hause und Sobotka AG-vel megállapodva ott folytatják. A Keresztúri úton pedig import nyersanyagokból készgyógyszer-gyártás indul, mely évről évre jelentősen fejlődik. Több mint 50 készítményt gyártottak és adtak el ebben az időben. Az igazi áttörés a gyógyszergyártás területén 1924-ben következett be: a „theosan készítmények” – alapvetően theobromint és papaverint tartalmazó, a keringési betegségekben hatékony gyógyszerek – kifejlesztésével és forgalomba hozatalával. Kitűnő orvosi kutatói kapcsolata volt a gyárnak! A Wander gyár tu-

dományos értesítője így tekint vissza: „Különösen hangsúlyozni kívánjuk, hogy az orvosi praxis két nagy standard készítménye, az Agatheosan és Jódpapaverintheosan magyar szellemi termék. Mindkét készítmény receptje a Korányi-klinikán született és a későbbi években forgalomba hozott, hasonló rendeltetésű külföldi készítmények, ezen két készítmény elméleti és gyakorlati alapjaira épültek.”

1924. január 16-án a M. Kir. Népjóléti és Munkaügyi Miniszter – az országos Közegészségügyi Tanács javaslata alapján – engedélyezte, hogy „a Dr. Wander Gyógyszer- és Tápszergyár Részvénytársaság a Digitheosan, Jódtheosan és Papaverintheosan elnevezésű gyógyszer-különlegességeket, a mindenkori gyógyszerárszabás ártételeinek megfelelő áron, a nyilvános gyógyszertárak vagy gyógyszerárú kereskedések útján, de kizárólag orvosi rendeletre, a fennálló szabályok és törvényes rendeletek pontos betartása mellett forgalomba hozhassa”.

Az erkölcsi értéken túl jelentős anyagi hasznot is hoztak az új, hatékony készítmények. A fejlesztés során új válfajaik is megjelentek, s a vállalat termékkatalógusában 1930-ban már nyolc, 1933-ban tizenkét „theobromin-combinatum” készítmény szerepelt. A hazai siker mellett egyre bővült a termékcsalád exportja is.

A Wander gyár dolgozóinak létszáma az első világháború utáni években 200-ra emelkedett, 1925 után 300, egy 1935-ös feljegyzés szerint 400 fő volt. A termelés fokozódásával a nyereség növekedése sem maradt el.

Az 1927-es évi közgyűlés jegyzőkönyve megállapítja, hogy „az exporttevékenység igen számottevő”, valamint „a budapesti gyár érdekkörébe tartozó külföldi üzemek a volt Monarchia területén hasonlóan kedvező üzleteredményeket tüntetnek fel, és teljes egészében követik a budapesti Wander telep üzletpolitikáját”. Úgy tűnik, hogy a balkáni cégeket nem Bernből, hanem egyenesen Budapestről irányították. Ez arra enged következtetni, hogy a berni anyaház továbbra is elégedett magyar „leánykájának” működésével, és meglehetősen szabad tevékenységet engedélyez neki. 1927: 62 318 pengő a nyereség, 1928-ban 78 993 pengő. Az 1928-s évben folytatódnak az építkezések. Bővül a gyár, fokozódik a termelés és az eladás. Az 1929-es világgazdasági válság viszont visszavetette a céget.

A szorgalmas munka és a kitűnő cégirányítás

tehát meghozza gyümölcseit. A Wander gyár munkásjóléti törekvései kitűnőek. A fizetések-ről ekképp rendelkezik az alapszabály: „a dolgozó elmúlt évi jövedelmének annyi %-át kapja nyereségrészesedés gyanánt, ahány %-ot a részvényesek kapnak részvényeik után”. A dolgozók 1912 óta fizetéses szabadságrendszert élveznek. Házasság, baleset, halál esetén segélyben részesülnek. A munkások gyerekeinek és a tanoncoknak nyaralásáról a cég gondoskodik. Az 1936-ban alapított Dr. Wander Sportkör jelentős támogatásban részesül.

1932-től a „magyar Wander” jelentős saját kutatást alakít ki, egyre jelesebb szakembereket vonz, aminek természetesen pozitív gazdasági hozadéka van. A vinca-alkaloidák kutatója, a Devincan és Cavinton későbbi felfedezője, Szász Kálmán (1910–1978) dolgozik itt, valamint Beke Dénes (1911–1962), a Wander főmérnökség után Zemplén Géza tanszékét 1951-ben átvevő vegyész-mérnök, 1949-es Kossuth-díjas, továbbá Vándor József (1897–1955), aki később az első magyar nejlonszál felfedezője lett, s 1928-ban *Die Maltextrakte* címen ír könyvet. A kutatás tagja 1937–1945 között Láng Béla (1913–1984) is. 1931-ben tiszta kénsavat és sósavat, 1932-ben cink-szulfátot, 1936-ban ricinusolajat gyártanak. A tudományos kutatómunka eredménye – sok egyéb között – 1932-ben a tiszta chelidonin-alkaloid (a vérehulló fecskefű hatóanyaga!) izolálása (a belőle készült termék epebetegségben volt hatásos, a Nigellin nevű gyógyszerben germiciddel kombinálták), 1937-ben az első heterociklusos szulfonamid-készítmény (Ronin) kifejlesztése és forgalmazása volt.

Albert Wander cégének megindításakor s a leányvállalatok megalapításakor világsikerre számított – nem is alaptalanul. Az első világháború idején az USA-ban (Chicago), később a már felsoroltakon kívül Lengyelországban és Csehszlovákiában is alakult Wander-leányvállalat. 1933-ban Kanadában is létesült kirendeltség, a tervekben Zágráb, Milánó és Párizs is szerepelt. E létesítmények egy része leányvállalat, testvérvállalat, illetve kirendeltség néven működött, volt azonban köztük gyártóegységgel rendelkező tag is. Sok érdekesség bújik meg az egyes tagvállalatok közötti együttműködés apró rejtelmeiben, pl. licencek közös vásárlásában, illetve egymásnak történő átadásában. Általánosságban megállapítható, hogy „bajtár-

Rendezvény a gyár dolgozói számára 1930 körül

sias” hangnem uralkodik mind a levelezésben, mind a személyes kapcsolatok dokumentációjában.

A magyar Wander vállalat úgy a hazai gyógyszerpiacon, mint a nemzetközi exportban sikerrel szerepelt – késztermékeivel is. A fő felvevőpiac az 1930-as évek második felétől általában Románia és Szerbia, de vannak franciaországi, angliai és tengerentúli eladások is. A kivitelen nagyon hullámzó a tápszer és a gyógyszer aránya.

A budapesti gyár tovább fejlődik. 1940-ben újabb területeket vásárol, újabb üzemszerveket épít. A gyártás körülményeinek javítása egyre több hasznot hoz.

A cég 150 készítménnyel van jelen a hazai gyógyszerpiacon.

A vállalat irányításához visszatérve: Balla Sándor 1910-ben született Imre fia hamarosan apja nyomdokaiba lép. 1934-ben gyógyszerészi diplomát szerez, nyugati tanulmányútra indul, és két év múlva már igazgatóként csatlakozik a Wander gyárhoz. Hamarosan ő felügyeli a gyártás teljes folyamatát, újításaival és szabdalmaival viszi előre a céget. 1936-tól a hazai

politikai élet gondjával, 1939 után a második világháború nehézségeivel, majd származásuk miatti gondokkal kell Balla Sándornak, Balla Imrének és egyes munkatársaiknak megküzdeni. Már 1936-ban támadásoknak vannak kitéve. 1938-ban Balla Sándor lemond igazgatósági tagságáról, ez azonban nem érinti vezérigazgatói funkcióját és hatáskörét. 1938-tól bleybachi lovag Bolberitz Károly lesz a főmérnök.

Balla Sándort folyamatosan támadja a jobboldali sajtó, szemére vetve fényűzését (például a vállalat költségén üzemeltetett Lancia gépkocsiját) és hatalmas jövedelmét. (Tény, hogy a saját részére megállapított évi 60 000 pengős fizetés összehasonlítva a Wander gyár tisztviselőinek évi 1200–1400 pengős átlagfizetésével nagyon magas.) Az Ipari Minisztérium 1942-ben határozatot hoz, mellyel megszünteti vezérigazgatói jogkörét és címét. Az igazgatóság egyértelműen kiáll Balla mellett, fáradozásai azonban eredménytelenek maradnak, 1943. január 1-től a Wander gyár vezérigazgatói ügyköre megszűnt. Az 1944. április 11-i igazgatótanácsi ülésen Balla Sándor lemond tagságáról. Az üzem

irányítása eddig Balla Imre kezében volt – most ezt is megszüntetik.

A második világháború során, úgy tűnik, sokszor a vállalat fennmaradása is veszélyben van. Szállítási, nyersanyag-beszerzési gondok, katonai behívások teszik súlyossá a vezetők és a gyár életét. Az üzleti tevékenység mégis sikeresnek mondható – a vállalat túléli a nehézségeket! A második világháború átvészelésében a nagyszerű vezető és kitűnő személyiség, Bolberitz Károly főmérnök szerzett elvülhetetlen érdemeket. 1939. februárban igazgatói címet és cégjegyzői jogosultságot kap, 1941-től ügyvezető igazgató. 1945-ben orosz katonai parancsnokság vette át a gyár irányítását. Az orosz parancsnokság jegyzőkönyvileg június 8-án adta át (azaz vissza) az üzemet a Wander vezetőségének. 1945. július 13-án az igazgatótanácsi ülés visszahívja Balla Sándort a vezetésbe. Az rt. vezetőségét ekkor az ÜB elnökével egészítették ki, majd az ÜB két tagja vett részt az igazgatósági tanácskozásokon (Kelemen József elnök és Somfai Zoltán). Budapest ostroma csak kevés kárt tett a vállalat épületeiben, a termelés hamar megindult. Természetesen nem minden régi munkást tudtak újra felvenni.

A vállalat minden vonalon ráfizetéssel dolgozik, hosszú időn át csak saját készleteik felhasználásával tudnak működni az üzemek. Csak 1947-től volt lehetőség nyersanyagok beszerzésére. Az 1945–46-os számok különböző értékeket fednek, így nem lehet tiszta képet alkotni az üzleti tevékenységről.

1947. január 1-jével a cég üzleti leltárt készít (júliusra készül el), értékeli saját vagyonát, elkészíti a nyitómérleget (forintban!). 1947 októberében Albert Wander javaslatára Bessenyei Ferenc lesz az rt. elnöke.

Balla Sándort rehabilitálták. Ő azonban látta, hogy ez a Wander nem azonos az általa megálmodott és megteremtett céggel. 1948. január 1-jével lemond minden tisztségéről, augusztusban Svájcba utazik, és nem tér vissza Magyarországra. (1947 októberében Balla Imre Rómából keltezett levélben mond le igazgatói és cégjegyzői tisztségéről.) Balla Imre és György testvére Argentínában telepedett le, ahol a családi hagyományokat folytatva egy jelentős ot-tani gyógyszergyártó cég, a GADOR SA társultaladonosa lett.

Az 1948-as államosításkor Hann András, egy régebbi mérnök igazgatóként vezette a céget, főmérnöknek és vállalatvezető-helyettesnek Beke Dénest nevezték ki. Bolberitz Károlyt (és a főkönyvelőt) letartóztatták, a svájci állam azonban sikeresen közreműködött szabadon bocsátásuk érdekében. Ezt követően Bolberitz doktor az OKI-ban dolgozva neves vízügyi szakemberré vált.

Az államosítás után a Wander gyár még két évet „élt” mint részvénytársaság. 1950-ben egyesítették öt másik gyógyszergyártóval, a „Wander” név megszűnt, a továbbiakban a vállalat „Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyár” néven működött. Komoly állami támogatással jelentősen, szinte ugrásszerűen fejlődött: évtizedeken át teljesítette a hazai tápszerellátást, KGST-„profil”-ként a központi idegrendszerre ható gyógyszerek termelését végezte. Folytatódottak a jó értelemben vett Wander-hagyományok: a dolgozók fizetése még a többi gyógyszergyártóval összehasonlítva is magas volt. A jóléti intézmények bővültek, a sportkör folyamatosan nagy támogatást kapott.

A Wander gyár történetéhez szervesen hozzátartozik az Ovomaltine termék történetének folytatása. A második világháborúban és a világháborút követően az Ovomaltine-nak folytatódott mind hazai, mind világkarrierje. Nem áll ez Magyarországra: a Wander államosítása után 1948-ban a magyar leányvállalatát elvesztő berni cég joggal és sikerrel perelte el márkanévét. Az EGYT ugyan rögvest gondoskodott a „pótlásról”, ez a „generikus” termék (Zamako) azonban már nem volt töretlenül sikeres. A „külföldi” Ovomaltine sorsa továbbra is sikeres volt. A korszerűsített gyártást a Wander AG áthelyezte Bernből a közeli Neuneggbe. A berni Wander céget felvásárló Sandoz, majd Novartis a közelmúltban ugyan megszüntette a majd száz éves hagyománnyal rendelkező angliai (hertforshire-i) Ovomaltine-gyártást, 250 munkást elbocsátottak, sajtójelentésük szerint azonban az össztermelés nem csökken. A kiszerelési formák modernizálásával, korszerűsítésével kísérleteznek – már folyadék, csokoládé, sőt müzli formájában is kapható Ovomaltine!

DR. GÖRGÉNYI FRIGYES